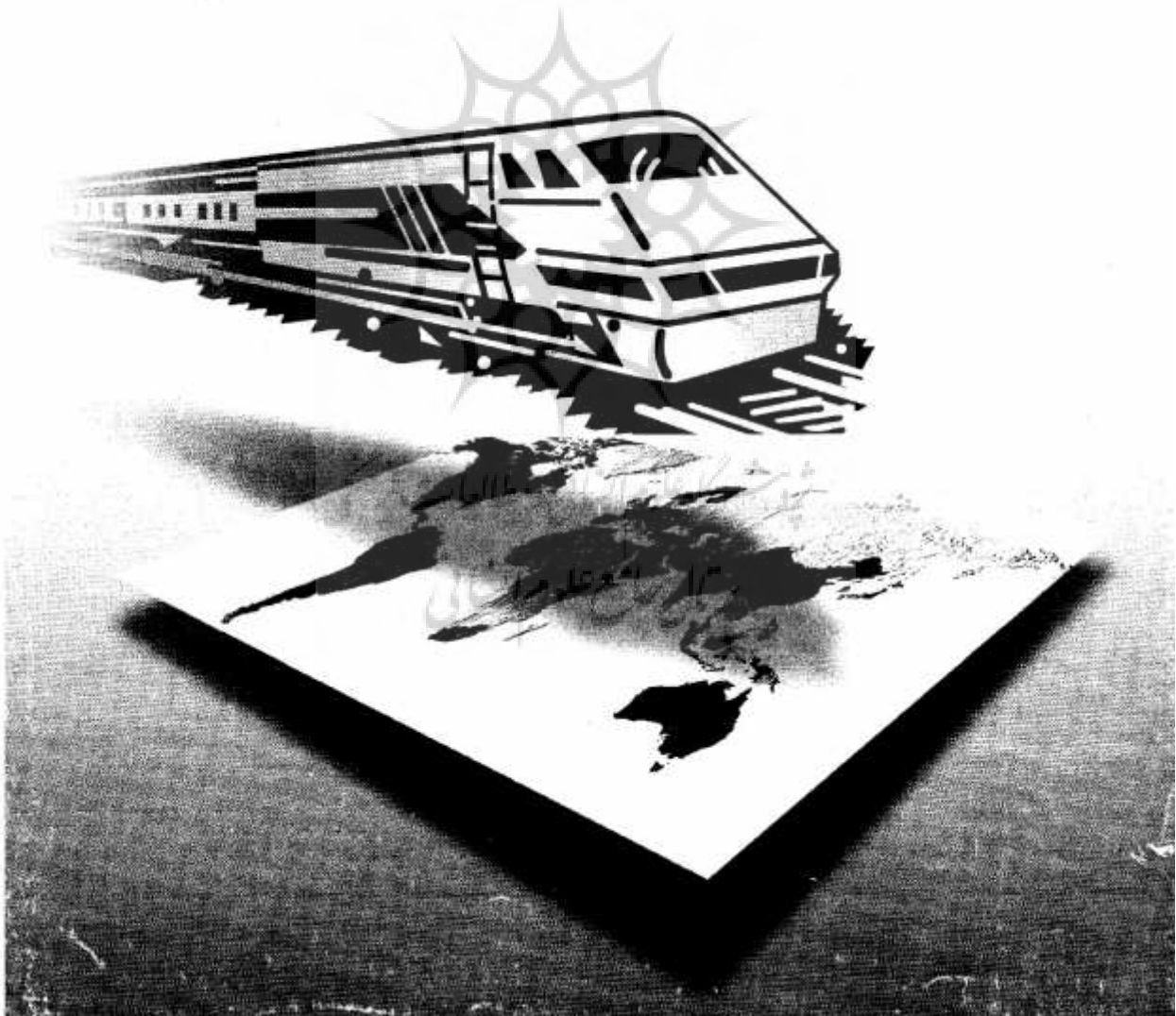

Tazehaye
Eghtessad
A Monthly Review of Science,
Economy and Banking
Nov. 1996 / No. 57

تازه‌های
اقتصاد

ماهنامه علمی، اقتصادی و بانکی / آبان ۱۳۷۵ / ۷۲ صفحه / ۱۲۰ تومان

نقش راه آهن در توسعه اقتصادی - اجتماعی

مصادیق آمیختن مخاطره و شرکت مفاوضه

سید حسین میرجلیلی

می‌بندند که در کلیه درآمدها و خسارت‌های یکدیگر شریک باشند. در این نوع شرکت، طرفین قرارداد، می‌خواهند بر اساس یک پیمان - بدون آنکه هیچگونه مال، یا کار مشترکی داشته باشند - در همه آنچه که به دست آنها می‌رسد و کلیه ضررهایی که به آنان وارد می‌آید، شریک باشند^(۱)، لیکن در فقه شیعه، شرکت مفاوضه باطل است. از اینرو، این روش درهم‌آمیختن ریسک از نظر فقهی موجه به نظر نمی‌رسد.

اگر گفته شود که در روش آمیختن ریسک، افراد بر این اساس قرارداد می‌بندند که هر یک فعالیت جداگانه‌ای داشته باشد، ولی در سود و درآمد آن با یکدیگر شریک باشند - یعنی هر چه به دست می‌آورند، مشترکاً تقسیم کنند و هر یک از شرکا میانگین درآمد مجموع را بردارد - در پاسخ خواهیم گفت که این نیز نوعی شرکت فهری به وجود می‌آورد این نوع شرکت در فقه "شرکت ابدان یا اعمال" خوانده شده است که آن هم در فقه شیعه باطل است^(۲).

ممکن است حکمت بطلان فقهی این دو نوع شرکت آن باشد که: اولاً، هر یک از شرکا بی‌جهت شریک مال دیگری می‌شود، در حالیکه خدای تعالی در قرآن فرموده است: "وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ" یعنی: در مال یکدیگر از روی باطل و به روش نادرست تصرف نکنید. در این آیه، فعل خوردن کنایه از تصرف است و چون خوردن بارزترین شکل تصرف بوده، لذا آنرا ذکر فرموده است و این نوع شرکت‌ها نیز باعث تصرف و تملک مال دیگران به روش نادرست می‌شوند.

ثانیاً، این نوع شرکت‌ها نوعی قمار است و به‌دست آوردن عایدی و منفعت از آنها تابع زحمت کشیدن و تلاش نیست و برخی از شرکا حاصل زحمت دیگری را به راحتی تصاحب می‌کنند.

ثالثاً، انگیزه تلاش و کوشش افراد را تضعیف می‌کند.

حال، این پرسش مطرح می‌شود که با وجود منع شرعی ظاهری این نوع شرکت‌ها و آمیختن ریسک، راه حل چیست؟ پاسخ آنست که روش‌های دیگری وجود دارند که هم باعث کاهش ریسک می‌شوند و هم منع شرعی ندارند، مانند توزیع ریسک^(۳)، یا استفاده از سایر مصادیق آمیختن ریسک که دارای منع فقهی نیستند. روش توزیع ریسک هم‌اکنون در بازار سهام استفاده می‌شود. همچنین، در سپرده‌های سرمایه‌گذاری بانک‌ها، که در فعالیت اقتصادی به کار برده می‌شوند، از روش توزیع ریسک استفاده نموده و هزینه ریسک را به شدت کاهش می‌دهند. گفتنی است که شرکت صحیح از نظر فقه شیعه، همان "شرکت عنان" یا "شرکت در اموال" است^(۴).

نتیجه آن که برای کاهش هزینه ریسک استفاده از مصادیق یادشده برای روش آمیختن ریسک ظاهراً دارای منع شرعی است، چون عملاً به ایجاد شرکت مفاوضه، یا شرکت اعمال منجر می‌شود، اما می‌توان از شرکت عنان یا شرکت در اموال برای کاهش ریسک استفاده کرد و با توزیع ریسک هزینه آنرا کاهش داد.

زیرنویس‌ها

1) P.R.G. Layard and A.A. Walters / Microeconomic Theory / 2nd Edition / Mcgraw - Hill International Edition / 1987 / PP. 362.

2) و 3) امام خمینی (ره) / تحریر الوسیله / جلد اول / انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم / صفحه 543

4) Risk Spreading.

5) زین‌الدین الجیمی العاملی (شهید ثانی) / المروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشیة / جلد 4 / صفحه 198 / کتاب شرکت.

یکی از مکانیسم‌های اقتصاد جدید، برای کاهش هزینه مخاطره (ریسک)، روش "آمیختن ریسک" (Risk - Pooling) است. یکی از مصادیق این روش آن است که افراد، درآمد خود را روی هم می‌ریزند و هر فرد، متوسط درآمد کل را برمی‌دارد؛ اگر ضروری نیز به مجموعه وارد شود، آنرا از مجموع درآمد می‌پردازند. از اینرو، هزینه ریسک به شدت کاهش می‌یابد. حال، این پرسش مطرح می‌شود که مقصود از روش آمیختن ریسک برای کاهش هزینه ریسک چیست؟ و در پاسخ راجع به "روش آمیختن ریسک" چنین توضیح داده می‌شود:

عایدی ناشی از آمیختن ریسک را میتوان بدین ترتیب نشان داد که تعداد زیادی از افراد داشته باشیم (N) که همه آنها با چشم‌انداز ریسکی یکسانی مواجه باشند. درآمد هر فرد یک متغیر تصادفی به نام Y است، با توزیع معینی شامل میانگین و واریانس که برای تمامی افراد نیز یکسان است. توزیع درآمد هر فرد نیز مستقل از توزیع درآمد فرد دیگر باشد. (البته این وضع ممکن است در جایی باشد که ریسک ناشی از مثلاً خطر از بین رفتن اموال مطرح باشد.) اگر هر فرد کاملاً به درآمد خود وابسته باشد، ریسکی برای او وجود دارد که توسط ارزش انتظاری درآمد او خنثی می‌شود. اگر N فرد با یکدیگر جمع شده و درآمدهایشان را روی هم بریزند و با یکدیگر توافق کنند که هر فرد باید فقط متوسط درآمد کل را بردارد، آنگاه واریانس کل درآمدها یکی است، چه درآمدها در هم آمیخته شود یا نشود.

یعنی:
$$\text{Var}(Y_1 + Y_2 + \dots + Y_n) = n \text{Var}(Y)$$
 تمامی درآمدها مستقل از یکدیگر هستند و دارای واریانس یکسان می‌باشند. اما به وضوح تفاوت در درآمد افراد خیلی کاهش یافته است. در ابتدا، آن فرد Y دریافت می‌کند و واریانس درآمد او عبارتست از $\text{Var}(Y)$ ، اما اکنون او معادل $(\frac{1}{n})(Y_1 + \dots + Y_n)$ دریافت می‌کند که واریانس آن عبارتست از:

$$\text{Var}\left(\frac{Y_1}{n} + \frac{Y_2}{n} + \dots + \frac{Y_n}{n}\right) = n \text{Var}\left(\frac{Y}{n}\right) = \frac{n}{n} \text{Var}(Y) = \frac{\text{Var}(Y)}{n}$$

که اگر $n \rightarrow \infty$ برود، در نتیجه این عبارت به سمت صفر می‌رود.

قانون اعداد بزرگ نیز موید آنست.

قانون اعداد بزرگ می‌گوید: "اگر n به طور یکسان توزیع شود و درآمدهای مستقل در هم آمیخته شود، آن گاه اگر $n \rightarrow \infty$ برود، واریانس درآمد متوسط گرایش به صفر دارد." از این رو، هزینه ریسک برای فرد نیز گرایش به صفر دارد. پس، هر قدر افراد بیشتری به این مجموعه به هم آمیخته بپیوندند، وضع افراد بهتر میشود. بنابراین، درآمد انتظاری فرد یکی است، چه اینکه درهم آمیخته شود یا نشود، اما هزینه ریسک هنگامی که درهم آمیخته شود، به شدت کاهش می‌یابد^(۵).

این روش، که در ادبیات اقتصادی وجود دارد، دارای ابعاد حقوقی است و بدون توجه به ابعاد حقوقی - و خصوصاً بعد فقهی که یکی از مصادیق آن ذکر شده - نمی‌توان تنها به بعد اقتصادی و تحلیل آماری آن بسنده کرد، زیرا چه بسا روش‌های متعددی از دیدگاه اقتصادی و تحلیل‌های آماری موجه باشد، ولی از دیدگاه حقوقی، یا از نظر فقهی با مشکلات و موانع مواجه باشد. در واقع، مصادیق یادشده برای آمیختن ریسک، از دیدگاه حقوقی، یک شرکت را به طور فهری پدید می‌آورد. از آنجا که روش یادشده منجر به ایجاد یک شرکت می‌شود، از اینرو، باید بسوابط شرکت از دیدگاه حقوقی و خصوصاً موازین فقهی نیز مورد تأیید باشد. به نظر میرسد شرکتهایی که با آمیختن ریسک به‌روش یادشده به‌وجود می‌آید، همان شرکت مفاوضه است، و اما شرکت مفاوضه، عبارتست از اینکه دو نفر، یا بیشتر، پیمان